

Fogalmak

1. Bölcsék köve

(Lapis philosophorum), az a képzelt anyag, mely a nem nemes fémeket nemes fémekké (arannyá, ezüstté) képes átváltoztatni, az apró drága köveket egy nagy darabbá egyesíti, a terméketlen gyümölcsfákat termékenyekké teszi, mellyel minden betegség meggyógyítható és az emberi élet tetszésszerű ideig meghosszabbítható; tulajdonosának véghetetlen gazdagságot, örök ifjúságot biztosít és neki megszerzi még a túlvilági boldogságot is. E természetfeletti sajátságokkal felruházott anyagnak előállítására volt az alkimistáknak több mint tizenegy századon keresztül (a IV. század közepétől a XVI. első negyedéig) egyetlen céljuk és páratlan szorgalmukat üdöztetés, börtön, sőt a bitófa sem lankasztotta. Egyesek az ásványországban, mások a növény- és állatvilágban, sőt az emberben mint a világ legnemesebb teremtményében is keresték a bölcsék kövének előállításához való anyagot, miközben sok igen értékes test (foszfor, porcellán). felfedezésére jutottak. Bölcsék kövének először a IX. században nevezték, de ezen kívül nagy elixír, nagy magiszterium, vörös tinktúra, harmadfokú medicina, stb. névvel jelölték és különféle külső sajátságokkal írták le. Így Paracelsus - és a legtöbb alkimista - szerint a bölcsék köve szilárd anyag, vörös mint a rubin, átlátszó mint a kristály, hajlítható, mint a viasz és mégis széttörhető, mint az üveg s poralakban olyan mint a sáfrány. [...] Egyesek szerint a bölcsék kövének egy súlyrésze 2-3 súlyrész fémeket, mások szerint azonban úgyszólván határtalan mennyiségű fémeket képes arannyá átváltoztatni a szerint, amint a bölcsék köve egészen tiszta vagy kevésbé tiszta volt. Ismereteink mai állása szerint egész határozottsággal azt kell állítanunk, hogy olyan anyag, mely az egyik fémeket másikká és így arannyá átváltoztatná, nincs; a kémia történetében azonban számos olyan esetet találunk följegyezve, amelyek a bölcsék kövének létezését bizonyítani iparkodnak. Így a többek között Van Helmont, a leglelkismeretesebb orvos és kémikusok egyike, irataiban többször említi hogy 1618. a neki küldött 1/4 szemernyi anyaggal 8 uncia higanyt változtatott át színarannyá. Hasonlóképp Helvetius, az orániai herceg udvari orvosa, ki az alkimistáknak a legelkeseredettebb ellensége volt, 1666-ban egy ismeretlen egyéntől kapott anyaggal hat drachma ólmot tudván átváltoztatni arannyá, az alkimistáknak a legnagyobb védője lett. Ezenkívül számos alkimista hivatkozik irataiban olyan pénzekre és érmekre, melyeket átváltoztatás révén készült aranyból vertek. Guselin állítása szerint 1797-ben a császári kincstárban még látható volt az az aranyérem, mely II. Ferdinánd császár jelenlétében készült aranyból veretett és amelynek körirata az érem létrejövetelének történetét bebizonyította volna. Annak illusztrálására, hogy mennyire hittek az alkimisták a bölcsék kövének természet felett való hatalmában, álljanak itt John Pordage angol papnak (megh. 1626.) saját szavai: «A bölcsék köve előállított, az élet elixírje elkészült... Távozzál bukás, pokol, halál, sárkány, szörnyeteg és kígyó. Jó éjszakát halandóság, félelem, bánat és nyomorúság. Meglesz ismét a boldogság, megkerül ismét mind az, mi eddig elveszett, mert bírjuk a nagy titkot.».

Forrás: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/015/pc001565.html> (Pallas online Nagylexikon alapján)

2. Alkémia

A kémiának gör. elnevezése, az arab al előszócskával, régebben egyértelmű volt a kémiával, azonban már századok óta alkémia (alkímia) alatt a közönséges fémek nemes fémekké való átváltoztathatóságának művészetét, az ún. aranycsinálást értik. Az alkimisták tudományukat az őskorban eredetnek mondják. Egyik a bibliai ércművészt Tubalkaint, másik Mózeset és ennek testvérét Mirjámot (Prophetissa Máriát) vallja feltalálójának. Sokan Jóbót meg János evangélistát is az adeptusok közé sorolják. Az alkimisták szerint az aranycsinálásról szóló legrégebbi könyvet, a «tabula smaragdínát» Trismegistos Hermes (a háromszorosan nagy) Kr. e. a III. században írta, azonban ez is túlzott állítás, ha Hermes csakugyan azonos személy azzal a Hermon nevű egyiptomi pappal, aki Kr. e. 100 évvel élt. Az aranycsinálás lehetőségében vetett hit évezredek át tartó megrögzöttsége részben a személyes megfigyelésnek, részben Arisztotelész bölceleti iskolájának tudható be. A sárgarezet a réznek és pörkölt gálmájnak szénnel való izzításával már ősidők óta gyártották. Ismeretes volt az is hogy az ólomból gondos kezelés után ezüstöt olvaszthatnak ki. A kémia titkaiba akkor még be nem avatott tudósok könnyen azt képzelhették, hogy a gálmáj megjavította. aranyhoz hasonlóvá változtatta a rezet, az ólom egy része pedig a gondos kezelés következtében átváltozott: ezüstté. Hogy a rezet sárgarézzé a gálmájából kiredukált cink változtatja át, meg hogy az ólom úgy szólván mindig tartalmaz ezüstöt, erről fogalmuk se volt. Valószínűleg ezeken a megfigyeléseken alapult Arisztotelész tanítványainak, az a bölceleti tétele is, hogy az ércből nem kiválasztás, hanem átalakulás következtében lesz fém; szóval kellő átalakítással minden fém arannyá változtatható. Ez a bölceleti tétel az alexandriai iskola révén az egész világon hívőkre talált, leghathatósabb terjesztőivé az arabok lettek, kiknek kalmárszelleme az efféle olcsó meggazdagodás iránt igen fogékony volt. Mivel az alexandriai könyvtárt fölperzselték, a szájhagyományokban élő alkimista tanokat az ő feljegyzéseik örökítették meg. A leghíresebb arab kémikus, Geber, azt hitte, hogy van olyan anyag, mely minden betegséget meggyógyít, s ez a magiszterium. S mivel az alkimisták így nevezték azt az anyagot is, mely a testeket arannyá változtatja, lassankint a két fogalmat összesítették, és azt a csodaszert, mely minden betegséget meggyógyít, s minden anyagot arannyá változtat, elnevezték a «bölcsék kövének», «nagy magiszteriumnak», «nagy elixírnek» stb. A legtöbb alkimista szerint ez a szer vörös, v. sáfrányszínű; mások hajlékony, megint mások rideg anyagnak mondják, azonban mindnyájan állítják, hogy olvadt fémre vetve ezt arannyá változtatja. A bátortalanabbak szerint ez a csodaszer súlyának tízszeresét, százszorosát változtatja át arannyá, a merészebbek még többet mondanak; Lullus Rajmund a tengert is arannyá változtatná, ha benne víz helyett kéneső volna.

A spanyolországi arab egyetemek révén az A. Európa többi részébe is eljutott. A középkor alkimistái közül Albrecht bollstadti püspök, írói nevén Albertus Magnus volt a leghíresebbek egyike (élt 1193-1280), melléje sorakoznak Rogerius Baco (1214-1292), Aquinoi Tamás (1224-1274), Bachuone Arnold írói nevén Arnoldus de Villanova (1235-1312) és Lullus Raimundus (1235 -1315). Különösen az utóbbiról regéltek sokat. Állítólag Eduárd angol királynak a törökök ellen viselendő háborújára hat millió aranyat csinált, ezeknek az ú. n. «rosenobel»-eknek egyik oldalára rózsát, másik oldalára: Jesus autem transibat. per medium eorum» felírást sajtoltak. A XV. század alkimistái között találjuk Basilius Valentinus és Hollandus Izsák és János nevét, az először említett benediktinus barát, az utolsó kettő pedig orvos volt. Az ó- és középkor alkimistái inkább csendes rajongók voltak, kiknek tudományos működését az arisztotelészi bölcelet vak utakra terelte, az utánuk következők jórésze már praktikusabb volt és az A.-t vagyonszerzésre használta fel. Már a XV. században akadunk efféle világcsalókra. Le Cor volt a leghíresebb, akit VII. Károly francia király udvarába fogadott, hogy aranyat csináljon. A vége az lett, hogy az illető a jó aranyakat elsikkasztotta és

helyettük hamis aranypénzeket veretett. VII. Károlyt úgyszólván a legtöbb európai fejedelem utánozta. A legtöbb udvarban találkozunk alkimistákkal; ilyen volt Thurneysser Leonhard (1530-1595), aki János György brandenburgi fejedelem udvari orvosa lett, továbbá az angol Kelley Eduard (szül. 1555), aki jó ideig a tudományokat kedvelő II. Rudolf császár udvarában élt, ilyen volt Russenstein báró is, ki III. Ferdinánd császárnak készített v. 100 tonna aranyat, továbbá Sendivogius Mihály, aki II. Keresztély szász választófejedelmet bolondította el.

Az újkor alkimistái közül kitűntek még Teofrasztus Paracelsus Bombasztus von Hohenheim (1493-1541), aki Magyarországot is beutazta (festett arcképe állítólag Besztercebányán a múlt században még megvolt) és korának legnagyobb sarlatánjai közé tartozott; Libavius András (meghalt 1616) orvos, Helmont János Baptist (1577 -1644) orvos, Glauber János Rudolf (megh. 1668) laboráns. Becher János Joákim (1635-82) orvos, Kunkel von Löwenstern (1630-1702) gyógyszerész és így tovább. Voltak aranycsináló társulatok is, ezek közé tartoztak az 1378-ban alapított Rosenkreuzer-ek és a XVIII. században a nürnbergi Buccinátorok. Igen nagy azoknak a száma, akik a modern kémia megalapításáig az A.-val foglalkoztak, azonban ezek között igen kevés magyarra akadunk. Az elsők egyike Erdélyi (Transsilvaniai) János (élt 1463 és 1500 között), aki a Lapis refugii (Szepesm.) kolostor vagyonát laborálta el és Zsigmond király neje Borbála. A XVI. és XVII. század híresebb alkémistái voltak Melchior Miklós, Erdélyi Dániel, Laszky Albert, Hunyadi Bánfi János, Listi István és Hain János. A XVIII. században Gömöri Dávid orvos tűnt ki. Az A.-t sem tilalmakkal (ilyen volt III. Honorius pápa 1219-ben kelt rendelete, XXII. János pápa 1317-ből kelt bullája és Mária Terézia 1768-ban kelt rendszabálya), sem a józan ész logikájával legyűrni nem lehetett. A világ csak akkor tért magához, midőn Lavoisier az elemek vegyülésének titkát földerítette, ettől kezdve a hermetikus tudomány sorvadni kezdett s ma már csak hírből ismerjük. Azonban az alkimisták kutatásai kárba még sem veszttek, mert az orvostudományokat fejlesztették és a kémiai tudományok egészséges fejlődésének biztos alapját vetették meg. Aranyat ugyan nem tudtak csinálni, de nevükhöz nem egy aranyat érő találmány fűződik; így Albertus Magnus a cinket, Homberg 1693-ban a foszfort, Böttger Frigyes 1702-ben a porcelánt találta fel.

Forrás:<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/003/pc000307.html#6>
(Pallas online Nagylexikon alapján)

3. Elixír

Az alkímia szótárából származó elnevezése bizonyos gyógyító szereknek, melyek növénykivonatok oldatából készülnek. - Az. ételixír, étetital; hajdan használatos növényi részekből és aloéból készült tinktúra, melyet különösen gyöngye emésztésű, elöregedett s székszorulásban szenvedő embereknek adtak. [...]

Forrás:<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/031/pc003111.html#3>
(Pallas online Nagylexikon alapján)